

Bölüm 16

KİŞİLİK KAVRAMI VE KİŞİLİK KURAMLARI

Murad YÜKSEL¹

1. GİRİŞ

Yüzyıllardır yazarlar ve filozoflar kişilik kavramı üzerinde kafa yormuş ve çok çeşitli tanımlar yapmışlardır (Cloninger, 2003:2). “Kişilik” kelimesi ile ilgili en çok kabul gören husus, kelimenin orijinalinin Latince “*persona*” kelimesinin olduğu ve Yunan tiyatro sahnelerinde Romalı aktörlerce takılan bir maskeyi ifade etmesi yönündedir. Tabi ki bu tanım kabul edilmemiş ve kişilik kuramcıları, kişiliği kendi bakış açısından değerlendirmiş ve farklı tanımlar geliştirmişlerdir (Feist ve Feist, 2005:3). Genel olarak kişilik, davranış şekilleri gibi bir bireyi diğer insanlardan farklı bir kişi yapan bir dizi duygusal yetenek olarak tanımlanmaktadır (Lilford vd., 2014:147). Başka bir tanıma göre kişilik; bir bireye özgü düşünce, duygu ve davranış kalıbı ile bu kalıbın arkasında açık ya da gizli psikolojik mekanizmalar olarak tarif edilmiştir (Li ve Armstrong, 2015:423).

Tanımlardan da anlaşılacağı gibi, kişilik kavramının insan tutum ve davranışları ile ilgili birçok özelliği kapsamı ve geniş kapsamlı olması nedeniyle birçok tanımı bulunmaktadır (Merdan, 2013:142). Bu bağlamda, tüm kişilik kuramcıları tarafından kabul edilen tek bir kişilik tanımı olmadığından, kişilik; *bir kişinin davranışlarına tutarlılık ve özgünlük veren, göreceli olarak kalıcı ve benzersiz özelliklerin bir kalıbı olarak tanımlanabilir* (Feist ve Feist, 2008:4).

Kuramlar, bilgileri anlamlı bir yöntemle tanımlamak ve basitleştirmek için bir çatı sağlar. Kişilik kuramları mutlaka test edilebilmeli, kişiliğe ait verileri açıklayabilmeli, anlamaya yönelik kullanışlı olmalıdır. Biçimsel kuramlar çok sayıda ve farklılıktaki insanların gözlemlenmesine dayanmıştır. Bu kuramlar objektiftirler ve sürekli olarak gerçekte var olana karşı test edilmişlerdir. Ancak bazı kuramlar, kuramcının hayattaki tecrübelerini yansıtmakta, kısmi bir otobiyografi olabilmektedir (Schultz ve Schultz, 2008:41). Çalışmamızda, kişiliği açıklamaya çalışan üç ana kuram: *Psikodinamik, İnsancıl/Varoluşsal ve Ayrıcı*

¹ Dr., Milli Savunma Bakanlığı, gulmurcin@yahoo.com, ORCID iD: 0000-0002-1544-2843

Özellik (Pehlivan ve Ada, 2011:84; Yalçın, vd. 2014:77) açıklanarak araştırmacılara ve kişilik kuramlarını farklı perspektifte sunmak amaçlanmıştır.

2. PSİKODİNAMİK KURAMLAR

Modern çağın benzersiz bir yerini işgal eden psikodinamik kuramın (Millon vd. 2003:127), psikanalitik kuramdan başka kuramları da kapsadığı görüşünü savunanlar olmasına rağmen, günümüzde psikodinamik ve psikanalitik terimleri genellikle eş anlamlı kullanılmaktadır (Geçtan, 1997:49). Psikodinamik bakış açısı, kişiliğin çoğu zaman dışsal sosyal güçlerden etkilendiği fikrine karşı çıkmaktadır (Taylor, 2009:10). Öncelikle bir düşünce biçimi olan dinamik psikiyatri, davranışları bilinç dışı kavramı ile açıklamaya çalışmıştır. Ayrıca bireylerin bebeklik ve çocukluk yaşantılarının yetişkin yaşantılarının belirleyicileri olarak kabul etmektedir (Geçtan, 1997:51). Bu bölümde psikodinamik kuramın öncülleri ve yaklaşımları açıklanmıştır.

2.1 Sigmund Freud'un Psikanalitik Kuramı

Kişilik kuramı, diğer araştırmacılardan ziyade en fazla Sigmund Freud'dan etkilenmiştir (Schultz ve Schultz, 2008:41). Sigmund Freud tarafından ortaya atılan psikanalitik kuramı, en yaygın olarak bilinen ilk biçimsel kuram olarak kabul edilmektedir (Cloninger, 2003:23; Schultz ve Schultz, 2008:41). Freud bu kuram ile kişiliği bir bütün olarak ele almış ve kişiliğin oluşumu üzerine odaklanmıştır (Karabulut, 2007:12). Freud'un kişilik yapısını analiz etmekteki amacı, insan zihni için kavramsal bir model geliştirmektir. (Cervone ve Pervin, 2013:78). Freud'un ilk geliştirdiği topografik modelde kişiliği bilinç, bilinç öncesi ve bilinçaltı olmak üzere üçe ayırmıştır (Okтуğ, 2007:5). Bilinç, farkında olduğumuz tüm duygu ve düşüncelerimizi ifade eder. Freud'a göre bilinç kişiliğin sınırlı bir yönüdür. Çünkü her zaman farkında olduğumuz duygularımızın düşüncelerimizin ve anılarımızın sadece küçük bir parçası bilincimizde yer almaktadır. Zihni bir buz dağına benzetirsek, suyun üst kısmında kalan bölümünü bilinç oluşturmaktadır (Schultz ve Schultz, 2008:49). Zihnin bilinç öncesi seviyesi, bilinçli olmayan ancak çok kolay ya da biraz zorlanarak bilinçli hale gelebilen tüm unsurları içermektedir. Bilinç öncesinin içeriği iki kaynaktan gelmektedir. İlki bilinçli algıdır. Bireyin algıladığı şey, sadece geçici bir süre için bilinçlidir. Bireyin ilgi odağı başka bir fikre kaydığında, ilk algıladığı şey çabucak bilinçaltına geçer. Bilinç öncesinin ikinci kaynağı ise bilinçaltıdır. Bilinçaltında yatan fikirler, bilinç öncesi kısmına örtülü bir şekilde geçer (Feist ve Feist, 2008:25). Psikanalitik yaklaşımın temelinde bilinçaltı yer almaktadır. Bilinçaltı kavramına göre insanlar davranışlarının en

önemli belirleyicilerinin farkında değildir (Cloninger, 2003:23). Buz dağının görünen kısmı bilinç ise, suyun altında kalan, daha geniş ve görülmeyen bölümü ise bilinçaltıdır. Bilinçaltının engin ve karanlık derinlikleri, davranışları yöneten içgüdülere ev sahipliği yapar (Schultz ve Schultz, 2008:49).

Ferud, daha sonraki yapmış olduğu çalışmalarda topografik modelin insan zihnini açıklamakta yetersiz kaldığını iddia etmiş ve Freud'un kişilik kuramının temellerini oluşturan yapısal modeli, yani *id*, *ego* ve *süper ego* kavramlarını açıklamıştır (Cervone ve Pervin, 2013:78-90). Kişiliğin temel sistemi olarak kabul edilen *id* (alt benlik), kalıtsal olarak gelmekte, içgüdüleri de içeren psikolojik eğilimlerin tamamını ifade etmektedir (Gençtan, 1997:57; Millon vd. 2003:121). *İd* (alt benlik), Freud'un önceki çalışmasındaki bilinçaltı kavramına benzemektedir (Schultz ve Schultz, 2008:49). Freud'a göre alt benlik, herhangi bir fiziksel ya da toplumsal sınırlamayı dikkate almadan sadece kişisel tatmin sağlamaya odaklanır (Oktuğ, 2007:6). Diğer iki bileşen için enerji sağladığı için *id*, kişiliğin güçlü bir yapısını oluşturmaktadır (Schultz ve Schultz, 2008:49). *Ego* (benlik), kişiliğin bütünü oluşturur ve gerçek dünya ile temas halinde olan kişilik yapısıdır (Cloninger, 2003:43). Gerçeklik ilkesine göre hareket eden *ego*, kişiliğin karar verici ya da yönetim bölümüdür (Feist ve Feist, 2008:29). *Ego*, *id* dürtüleri üzerinde kontrol sahibidir ancak *id*'nin tatmin duymasını engellemez. Aksine, gerçekliğin taleplerini karşılamak amacıyla, onu geciktirmeye, ertelemeye ya da yönlendirmeye çalışır (Schultz ve Schultz, 2008:50). Kişiliğin üçüncü ve son gelişen kısmı olan *süper ego* (üst benlik), kişiliğin vicdani ve ahlaki yönüdür (Karabulut, 2007:13). Değer yargılarının toplandığı bölüm olan *süper ego*'nun görevi toplumun ahlaki değerlerine ters düşen eylemleri kısıtlamaktır (Oktuğ, 2007:9). Ferud'a göre *süper ego*'nun en baştaki görevi, özellikle toplumun hoş karşılamadığı cinsel ve saldırgan dürtüleri bastırmaktır. İkinci amacı, *ego*'nun gerçekçi amaçlar yerine ahlaki amaçlara yönelmesi için ikna etmekten üçüncü amacı ise kusursuz olmaya çalışmaktır. *Ego* içgüdüsel dürtüleri ertelerken *süper ego* bu istekleri tümünden engellemeye çalışır (Gençtan, 1997:59).

2.2 Carl Jung'ın Analitik Psikoloji Kuramı

Jung, kariyerinin ilk zamanlarında Freud'un çalışmalarını okumuş ve ondan çok etkilenmiştir. Freud ile tanışmış ve birlikte çok uyumlu bir şekilde çalışmışlardır. Hatta Freud, Jung için ölümünden sonra psikanalitik kuramı devam ettirecek "veliaht prens" olarak bahsetmiştir. Ancak daha sonraları iki düşünürün görüşleri birbirinden ayrılmaya başlamış (Cervone ve Pervin, 2013:137-138) ve Jung, analitik psikoloji olarak adlandırdığı kendi kuramını oluşturmuştur. Jung,

kişiliğin birbirinden farklı ve birbirini etkileyebilen sistemlerden ya da yapılardan oluştuğunu iddia etmiştir. Temel sistemler ego, kişisel benlik ve kolektif benliktir (Schultz ve Schultz, 2008:87-92). Jung'a göre bilinçli görüntüler, ego tarafından algılananlardır. Halbuki bilinçaltının ego ile bir ilişkisi yoktur. Jung'un ego kavramı, Freud'un ego kavramından daha sınırlayıcıdır. Jung egoyu bilincin merkezi olarak görür. Ancak kişiliğin özü olarak görmez. Ona göre kişiliğin tamamını ego değil, genel olarak bilinçaltı oluşturur (Feist ve Feist, 2008:103). Jung'un kişisel bilinçaltı kavramı, Freud'un bilinç öncesi kavramına benzemektedir (Taylor, 2009:138). Kişisel bilinçaltı, bir zamanlar bilinçli olan ancak unutulduğu ya da önemsiz veya rahatsız edici olduğu için bastırılmış olan malzemelerin bir deposudur (Schultz ve Schultz, 2008:95). Freud'un yaklaşımından farklı olarak Jung, bilinçaltının en önemli kısmının geçmişten gelen bireysel tecrübelerden doğmadığını, insanlığın geçmişinden gelen tecrübelerden, yani, kolektif bilinçaltından kaynaklandığını ısrarlı bir şekilde savunmuştur (Feist ve Feist, 2008:103). Kolektif bilinçaltı, Jung'un sisteminin en alışılmadık ve en tartışmalı yanıdır. Jung'a göre nasıl her birimizin şahsi tecrübeleri bireysel bilinçaltında toplanıyor ve dosyalanıyorsa; bir tür olarak insan ya da insandan önce yaşayan yaratıkların kolektif tecrübeleri, kolektif bilinçaltında yer alır (Schultz ve Schultz, 2008:95-96).

Jung, çalışmaları sırasında insan davranışlarında pek çok benzerlik olduğunu keşfetmiş (Güneş ve Gökçek,2012:29) ve içedönük ile dışadönük kavramlarını ilk kullanan kişi olmuştur (Özgün, 2007:21). Jung'a göre içedönüklük psikik enerjinin öznel bir yörüngeyle içe doğru yönelmesidir. İçedönük bireyler, tüm önyargıları, fantezileri, hayalleri ve kişisel algıları ile kendi iç dünyaları ile uyumludurlar. Elbette dış dünyayı algılarlar, ancak bu bireyler çok seçicidirler ve kendi bakışa açılmasına göre hareket ederler (Feist ve Feist, 2008:116). Bu bireyler diğer insanlara karşı güvensizdirler ve düşünmeyi harekete geçmeye yeğlerler (Karabacak, 2010:42). Bu tip kişiler için en iyisi kendi işletmelerinin olmasıdır. İçedönük bireyler değişiklikleri sadece kendilerinin yapabileceği, kendisine ait bir dünyanın olmasını isterler. Dolayısıyla bu bireyler için en iyi iş, kendi kaynaklarının, kendi inisiyatifinin ve kendi yöntemlerinin olduğu işlerdir (Millon, vd. 2003:26). Bu bireylerin tersine dışadönük kişiler dış dünya ile doğrudan bağlantı kurar ve bundan da zevk alır. Enerjileri bu etkileşimden gelir (Nicodemus, 2012:13). Dışadönükler içsel dünyalarından ziyade kendi çevrelerinden daha fazla etkilenirler (Feist ve Feist, 2008:116). Sosyal bir tip olan dışadönük bireyler, sürekli başkaları ile birlikte olmak isterler ve yalnız kalmayı sevmezler (Karabacak, 2010:42). Jung'a göre bu iki tutum herkeste bulunmaktadır ancak sadece biri baskındır. Baskın tutum doğrudan bireyin davranışına ve bilincine yönelir. Baskın olmayan tutum

ise bireysel bilinçaltının bir parçası olur ve davranışı bu şekilde etkiler (Schultz ve Schultz, 2008:93). Jung bu çalışmayı daha da geliştirerek içedönük ve dışadönük kişilikleri *düşünme (thinking)*, *hissetme (feeling)*, *duyumsama (sensation)*, ve *sezgi (intuition)* olmak üzere dört açıdan incelemiştir (Selvi, 2011:68).

2.3 Alfred Adler'in Bireysel Psikoloji Kuramı

Adler'de Freud'dan önemli derecede etkilenmiş ve tıpkı Jung gibi Freud'un sosyal dürtüler ve bilinçli düşünceler yerine cinsellik üzerine daha fazla odaklanmasından dolayı Freud'u eleştirerek bireysel psikoloji kuramını geliştirmiştir (Cervone ve Pervin, 2013:135). Alfred Adler, çocukluğunda geçirmiş olduğu raşitizm (D vitamini eksikliğinden kemiklerin gelişmemesi) hastalığından dolayı fiziksel aktivitelere katılamamış, koşup oyun oynayamamıştır. Bu yüzden de ağabeyine karşı kıskançlık beslemiştir (Schultz ve Schultz, 2008:116). Bu duygular, Adler'in kişilik çalışmalarında üstün olma çabası, kişilik gelişiminde ebeveyn etkisi ve doğum sırasının önemi konuları üzerinde odaklanmasına neden olmuştur (Aydın, 2008:17). Adler, aşağılık duygusunun her zaman davranışta güdüleyici bir güç olduğuna inanmıştır. Adler'e göre aşağılık duygusu, tüm insanlığın mücadelesinin kaynağını oluşturmaktadır. Süreç bebeklikte başlar. Bebekler küçük, aciz ve tamamen ebeveynlerine muhtaçtır (Schultz ve Schultz, 2008:116). Dolayısıyla aileler çocuklarının sağlıklı bir yaşamın gelişmesine yardımcı ya da engel olurlar. Adler'e göre özellikle anne çocuğun sosyal hislerinin, ortak tutumların gelişmesinde etkili olur. Baba ise geleneksel olarak ailedeki otorite olduğu için çocuğa gücü öğretir (Cloninger, 2003:113). Adler doğum sırasının da kişilik üzerinde etkili olduğunu savunmuştur. Ona göre ilk doğan çocuk daha zeki, yetenekli ve kolay ilişki kurabilendir (Ceylan, 2005:50; Karabacak, 2010:33).

Adler'in kuramına *bireysel psikoloji* adını vermesi, her insan kişiliğinin benzersiz ve bölünmez olduğuna yönelik inancından kaynaklanmaktadır (Ewen, 2003:91; Feist ve Feist, 2008:74). Kurama göre insan yaratıcı bir varlıktır ve kendi kişiliğini kendisi oluşturur. Adler'e göre kişilik, bireyin kendine, diğer insanlara ve topluma karşı geliştirdiği tutumların bir sonucudur (Topçu, 2015:48). Adler, insanların biyolojik açıdan değil, sosyolojik açıdan anlaşılması gerektiğini savunmuştur (Cloninger, 2003:103). Ona göre sosyal ilgi, bir bireyin değerlendirmek için kullanılan tek ölçüttür. Eğer insanların sosyolojik ilgileri varsa, psikolojik olarak olgundurlar (Feist ve Feist, 2008:79).

2.4 Melanie Klein'in Obje İlişkileri Yaklaşımı

Freud, bir bebeğin hayatındaki ilk tatmin edici içgüdüünün, annesinin göğüsleri olduğunu, daha sonra da annesinin bir bütün olarak bebek için bir objeye dönüştüğünü iddia etmiştir. Çocuk büyüdükçe, içgüdüsel ihtiyaçları karşılanana kadar diğer insanlarında çocuk için birer obje olduğunu söylemiştir (Schultz ve Schultz, 2008:78). Bu yaklaşımdan etkilenerek, temelde Freud'un izinde olan ve daha sonra sürdürdüğü psikanalitik çalışmalarında, ilgisini içleştirilmiş objelere odaklaştırarak kendi kuramını geliştiren diğer bir düşünür de Melanie Klein'dir (Geçtan,1997:106). Klein, *obje ilişkileri* adını verdiği yaklaşımında, Freud'un çocuk yaşamında vurguladığı ilk beş yılın tersine ilk 5-6 aylık dönemin önemini belirtmiştir (Schultz ve Schultz, 2008:78). Obje ilişkileri kuramı biyolojik dürtülerden ziyade kişilerarası ilişkilere daha fazla önem vermektedir. İnsan ilişkilerini cinsel zevk için değil insan davranışının başlıca dürtüsü olarak görmektedir (Feist ve Feist, 2008:141). Klein'e göre sadece anne ve babalar gibi insanlar değil, aynı zamanda bu insanlara ait objeler (annenin göğsü, vücut kokusu ve sesi gibi), kişiliği geliştirmekte ve sonrasında bireyin obje tanımlarına bağlı olarak kişiliğe şekil vermektedir (Taylor,2009:86). Dolayısıyla bu kuram, sosyal ve çevresel faktörlerin kişilik üzerinde etkili olduğunu iddia etmektedir (Schultz ve Schultz, 2008:78).

Klein'in kuramı, İngiliz Psikoanalitik Derneğinde sert tartışmalara neden olmuştur. Özellikle Sigmund Freud'un kızı Anna Freud tarafından eleştirilmiş ve dernek Klein'i destekleyen, Anna Freud'u destekleyen ve tarafsız kalanlar olmak üzere üç gruba ayrılmıştır. Klein'i destekleyen ve tarafsız kalan grubun yapmış oldukları çalışmalarla obje ilişkileri kuramının günümüzde bilinen şekli ortaya çıkmıştır (Geçtan, 1997:106).

2.5 Karen Horney'in Psikoanalitik Sosyal Kuramı

Freud'a göre çocukluğun erken yaşları, yetişkinlikteki kişilik üzerinde önemli bir etkisi bulunmaktadır. Horney, prensipte Freud ile hemfikir olmasına rağmen, kişiliğin nasıl şekillendiğine ilişkin görüşleri ile Freud'dan ayrılmaktadır (Schultz ve Schultz, 2008:142). Horney'in psikanalitik sosyal yaklaşımına göre, sosyal ve kültürel şartlar ile özellikle çocukluk döneminde yaşanan tecrübeler (aile içi çatışmalar vb.), kişiliğin şekillenmesinde büyük ölçüde etkilidir (Aydın,2008:20; Feist ve Feist, 2008:163).

Horney'in kişilik kuramının oluşmasında yaşadığı aile içi ilişkileri ve çocukluğunun büyük etkisi olduğu söylenebilir. Nitekim, Horney doğduğunda babası elli, annesi ise otuz üç yaşındadır. Norveçli bir denizci olan babası dindar,

baskıcı, otoriter ve asık suratlı bir kişidir ve uzun süre denizde olmasına rağmen eve döndüğünde annesi ile sık sık kavga eder. Çaresizce babasının dikkatini çekmeye ve onun sevgisini istemesine rağmen, babası Horney'i korkutmuştur. Onun zekâsı ve görünüşü hakkında küçümseyici yorumlar yapan babası, Horney'in küçümsendiği ve reddedildiği hissine kapılmasına neden olmuştur (Schultz ve Schultz, 2008:140). Bu duygulardan olsa gerek, Horney, kişiliğin oluşumunda en çok çevresel etken olarak bireyin yetiştiği çevredeki insan ilişkilerini ele almış ve kişiliğin temel ögesi olarak da endişe ve korkunun olduğunu savunmuştur (Karabacak, 2010:47). Horney'e göre, bebekler ebeveynlerine sadece fiziksel değil aynı zamanda psikolojik olarak ihtiyaç duyar. Bebek ebeveynleri tarafından sevilir ve korunursa kendini güvende hisseder. Bunun tersi bir durum olursa bebek kendisini son derece savunmasız hisseder ve Horney'in terimi ile *temel endişe duygusuna* kapılır. Ebeveynlerin çocuğu ihmal ya da reddetmesi çocuğu sinirlendirir ve Horney'in terimi ile temel düşmanlık hissetmesine neden olur. Horney çocuğun bundan sonraki davranışının üç şekilde oluşacağını iddia etmektedir. Çocuk ya ailesine yönelecek; ya ailesine karşı gelecek ya da ailesinden uzaklaşacaktır. İşte Horney'e göre bu seçim bireyin kişilerarası ilişkilerde kişiliğini oluşturacaktır (Cloninger, 2003:159).

2.6 Erich Fromm'un İnsancıl Psikoanalitik Kuramı

Freud'un psikanaliz kuramına yönelik eğitim alan ve Karl Max, Horney ve diğer sosyal odaklı kuramcılardan etkilenen Erich Fromm, sosyo-biyolojik faktörler, tarih, ekonomi ve sınıf yapısına vurgu yaptığı insancıl psikoanalitik yaklaşımını geliştirmiştir (Feist ve Feist, 2008:187). Fromm'un kuramı, kişiliğin oluşumu ve gelişiminde toplumun etkisi üzerine odaklanmıştır (Ewen,2003:131). Fromm'un kuramında kişilik, bireyin kişilik oryantasyonunu yansıtmaktadır. Yani, bireyin insanlara ve başka şeylerle ilişki kurma yöntemini ifade etmektedir. Fromm kişiliği, *bir bireyi benzersiz yapan, kalıtımla ve sonradan kazanılan kişiye özgü psişik yeteneklerin toplamı* olarak tanımlamıştır (Feist ve Feist, 2008:198). Fromm, her insanın kendisine ait bireysel bir karaktere sahip olduğu gibi, diğer insanlarla ortak yönlerini kapsayan bir sosyal karakterinin de olduğunu iddia etmiştir. Fromm'un iddia ettiği sosyal karakter kavramı, Freud'un süper ego kavramına benzemektedir (Özgün, 2007:23).

Ona göre bireysel kişiliği anlamak için insanlık tarihine bakmak gerekmektedir. Fromm diğer hayvanlardan farklı olarak insanların kendi tarih öncesi birlikteliklerinden "ayrı" olduğuna inanır. Yani insanlar değişen bir dünyaya uyum sağlayacak güçte içgüdüye değil, bunun yerine düşünme yeteneğine sahiptirler

(Feist ve Feist, 2008:191). Fromm'a göre insanların temel güdüsü, açlık, susuzluk, cinsellik ve dövüşmek ya da kaçmak gibi organik (iç-güdüsel) güdülerdir. Ancak insanlar diğer canlılardan üstün yaratıldığından, organik güdülerin dışında diğerlerine ihtiyaç duymak, üstün olmak, kimlik hissi, amaç sahibi olmak gibi organik olmayan güdülere de sahip olduğunu iddia etmiştir (Ewen,2003:131-133).

2.7 Harry Stack Sullivan'ın Kişilerarası İlişkiler Kuramı

Harry Stack Sullivan, 1892 yılında doğmuş ve bir çiftlikte fakir bir İrlandalı ailenin tek çocuğu olarak büyümüştür (Taylor, 2009:105). Sullivan küçük bir çocukken birkaç tane hayali arkadaşının dışında hiç arkadaşı yoktur. Okula başladığında İrlanda aksağını ve pratik zekâsı onu okul arkadaşları arasında popüler olmayan bir konuma sokmuştur. Sekiz buçuk yaşındayken on üç yaşında bir çocukla arkadaş olmuş ve bu arkadaşlık çok sıkı bir dostluğa dönüşmüştür. Daha önce de ifade edildiği gibi kişilik kuramcılarının cinsiyetlerini, doğum sırasını, dini inançlarını, etnik geçmişlerini, okullarını ve hatta cinsel seçimlerini içeren erken yaşlardaki hayat hikayeleri, yetişkinlikteyken inançları ve geliştirdikleri kişilik kuramları ile ilişkilidir (Feist ve Feist, 2008:213). Bu bağlamda Sullivan kendi kişilik kuramını oluştururken kendi psikanaliz deneyimlerinden ve şizofreni tedavisinde kullandığı yöntemlerden faydalanmıştır (Aydın, 2008:21).

Horney ve Fromm gibi Sullivan da kişiliğin kişilerarası doğası üzerinde durmuştur. Ancak, Horney nevroz üzerine odaklanırken ve Fromm toplumun patojenik rolünü vurgularken, Sullivan öncelikli olarak kişiliğin gelişimi ile şizofreninin dinamikleri ve tedavisi ile ilgilenmiştir (Ewen,2003:147). Freud'un kaygı ve bilinçaltı kavramlarını olduğu gibi kabul eden Sullivan (Aydın, 2008:21), kişiliğin incelenmesinde kişilerarası ilişkilere önem vererek, kişilik kuramlarındaki önemli bir boşluğu doldurmuştur (Özgün, 2007:24). Sullivan'a göre sağlıklı bir gelişim, bireyin başka bir kişiyle samimi ilişkiler kurabilme becerisine bağlıdır (Feist ve Feist, 2008:213).

Sullivan'ın kişilerarası kuramı, kişiliğin yedi aşamada geliştiğini savunmuş ve bunları: *bebeklik, çocukluk, gençlik, ön ergenlik, erken ergenlik, geç ergenlik ve yetişkinlik* olarak adlandırmıştır (Topçu, 2015:53). Bebeklik dönemi doğumdan sonra birkaç dakika içinde başlar ve konuşmanın ortaya çıkmasına kadar devam eder. Çocukluk döneminde çocuk anlamsız olsa bile açık seçik konuşmaya başlar. Gençlik döneminde ise çocuğun oyun arkadaşı ihtiyacı ortaya çıkar. Ön ergenlik döneminde, çocuk hemcinsi olan birisiyle samimi bir ilişki kurma ihtiyacı duyarken, erken ergenlik döneminde ise karşı cinsle samimi bir ilişki kurma ihtiyacını belirir. Geç ergenlik döneminde çocuk cinsel anlamda şehvet duymaktan

hoşnut olmaya başlar. Yetişkinlik döneminde ise kişilik tamamlanır ve gerçek aşk için yeterli hale gelir (Ewen,2003:155; Feist ve Feist, 2008:226). Sullivan'a göre, normal bir gelişim için, bebeklik hariç herhangi bir döneme girmeden önce, bireyin mutlaka bir önceki aşamayı başarıyla tamamlamış olması gerekmektedir. Çünkü gelişimin durması her aşamada olabilir ve bu durum da ileriki gelişimleri olumsuz yönde etkileyebilir (Özgün, 2007:24).

2.8 Erik Erikson'un Psikososyal Kişilik Kuramı

1902 yılında Güney Almanya'da dünyaya gelen Erik Erikson, annesi ve üvey babası ile birlikte yaşamıştır. Gençlik hayatı boyunca sürekli biyolojik babasının kim olduğunu araştıran Erikson, rastlantı eseri bir arkadaşının daveti ile Viyana'daki bir okulda öğretmenlik yapmaya başlar. Okulun kurucularından Anna Freud (Sigmund Freud'un kızı) ile tanışır (Feist ve Feist, 2008:244). Anna Freud tarafından biyolojik babasını aramayı bırakmasına ilişkin analiz edilen Erikson, psikanaliz hakkında eğitim alır. Anna Freud'un etkisi ve Erikson'un kendi öğretmenlik deneyimleri, kişilik üzerindeki *sosyal etkinin* önemini kavramasına neden olmuş ve onu çocuk gelişimi üzerine odaklanmasını sağlamıştır (Schultz ve Schultz, 2008:163).

Sigmund Freud'un ego hakkındaki düşüncelerinden farklı olarak Erikson, egonun bireyin öz-kimliğini ve "ben" duygusunu yarattığını ve bireyin yaşam boyu karşılaştığı çeşitli çatışma/krizlere uyum sağlamasına yardımcı olduğunu iddia etmiştir (Feist ve Feist, 2008:246). Erikson'un psikososyal kişilik kuramına göre bireyin kişilik gelişimi sadece yaşamının ilk yıllarında değil yaşam boyu devam etmektedir. (Aydın, 2008:19; Gürses ve Kılavuz, 2011:155). Ego da gücünü bireyin yaşam boyu edindiği deneyimleriyle geliştirir. Erikson'a göre her şeyin çocukluk döneminde açıklanması, her şeyin başkalarının kusuru olarak değerlendirilmesini gerektirir. Dolayısıyla insanın kendi sorumluluğunu üstlenme gücüne duyulan güven de azımsanmış olur (Geçtan, 1997:100-101).

Erikson kişilik gelişimini, ilk dördü Sigmund Freud'un oral, anal, fallik ve gizlilik aşamaları ile benzerlik gösteren sekiz psikososyal safhaya ayırmıştır (Schultz ve Schultz, 2008:164). İlk aşama *oral-duyum* dönemidir ve bir yaşına kadar olan zamanı kapsar. Bu dönemde çocuk güven ve güvensizlik duygularını kazanır. İkinci aşama *anal-kas* dönemidir ve 2-3 yaşlarında oluşur. Bu aşamada çocuk özerklik, utanç ve şüphe duygularını yaşar. Üçüncü dönem *cinsel-devinsel* dönem olarak adlandırılır ve 4-5 yaşına kadar sürer. Bu aşamada çocuk çevresini araştırmaya başlar ve desteklendiği oranda girişim ya da suçluluk duygusu yaşar. Dördüncü dönem *gizil dönem*dir ve bireyin ilkökul çağını (6-11 yaşları arasında)

kapsar. Bu dönemde çocuk sürekli bir etkinlik yapma peşindedir ve takdir edilmesine bağlı olarak beceri ya da aşağılık duygusu yaşar. Beşinci dönem *erinlik ve ergenlik* dönemi olarak adlandırılır ve 12-18 yaş aralığını kapsar. Bu dönemde birey kişiliği için bir kimlik geliştirmeye çalışır. Altıncı dönem 18-35 yaş aralığını kapsayan *genç yetişkinlik* dönemidir. Bu dönemde bireyin yakın ilişkiler kurabilme ya da soyutlanma durumu, daha önceki dönemlerde anne, baba ve çevresi ile nasıl etkileştiğine bağlıdır. Yedinci dönem *yetişkinlik dönemi* olarak tarif edilir. Bu dönem bireyin 35-55 yaş aralığını kapsar. Bu dönemde birey üretkenlik ya da kısırlık arasında bir seçim yapar. Burada üretkenlikten ifade edilen husus, bireyin çocuk yapması değil, topluma yararlı işler gerçekleştirebilmesini, kendisinden sonra gelecek kuşaklara rehberlik yapabilmesini içerir. Kısırlık olgusu ise, kendi çıkarlarını düşünmekten başka bir şey yapmamayı ifade eder. Sekizinci ve son dönem *olgunluk dönemidir*. Bu dönem kişinin 55 yaşından ölüncüye kadar geçen süreyi kapsar. Bu dönemde birey, üretken geçen bir ömrün vermiş olduğu doyum ile yıllarını anlamsız geçirmiş olmanın verdiği mutsuzluk arasındaki çatışmanın yaşandığı dönemdir (Geçtan, 1997:101-106; Cloninger, 2003:132; Ewen, 2003:176-180; Feist ve Feist, 2008:250-263; Schultz ve Schultz, 2008:165; Cervone ve Pervin, 2013:105). Erikson' a göre herhangi bir dönemde yaşanan krizin başarılı olarak atlatılması, kendisinden sonra gelen dönemler için sağlıklı temeller oluşturur. Eğer kriz tam olarak çözülmezse, diğer dönemlerde de bu kriz devam eder ve çözülünceye kadar da problem yaratır (Aydın, 2008:20).

3. İNSANCIL/VAROLUŞSAL KURAMLAR

İnsancılık, öncelikli olarak insanların ilgilerine ve değerlerine önem veren bir düşünce sistemidir (Schultz ve Schultz, 2008:241). Saf ego-merkezli yaklaşımın ötesinde kişiliğin dinamik kuramları 1940'lar ve 1960'lar arasında birleşmiş ve insancıl/varoluşsal kuramlarını üretmişlerdir (Taylor, 2009:261). İnsancıl/varoluşsal kuramlar insanların sağlıklı büyüme ve gelişmeleri için doğuştan gelen potansiyelleri üzerinde durmaktadır (Ewen, 2003:193). Bu sınıf içerisinde yer alan kuramcılar, Freud ve insan doğasının sadece duygusal yönden rahatsızlıklarını inceleyen diğer psikanalizcileri eleştirmişler ve eğer dikkatler sadece nevroz ve psikoz üzerine toplanırsa, pozitif insan özelliklerini ve yeteneklerini nasıl öğrenebileceklerini sorgulamışlardır (Schultz ve Schultz, 2008:241). Bu bölümde insancıl/varoluşsal kuramın öncüleri ve yaklaşımları açıklanmıştır.

3.1 Abraham Maslow'un Holistik-Dinamik Kuramı

Abraham Maslow, insancıl psikoloji hareketinin kurucusu ve ruhani lideri olarak düşünülmektedir. Maslow hem davranışçılığa hem de psikanalizciliğe

kısmen de Freud'un kişilik görüşüne karşı çıkmaktadır (Schultz ve Schultz, 2008:243). Maslow'un kişilik kuramı, insancıl kuram, transpersonel psikoloji, psikolojideki üçüncü güç, psikolojideki dördüncü güç, ihtiyaçlar teorisi ve kendini gerçekleştirme kuramı gibi birçok isimle anılmaktadır. Ancak Maslow, kuramını *Holistik/Dinamik Kuram* olarak adlandırmayı tercih etmiştir (Feist ve Feist, 2008:275). Maslow'a göre insan temelde mutluluk arar. Dolayısıyla Freudçu görüşün savunduğu gibi acıdan kaçan bir mekanizma içinde değildir (Sav, 2007:43). Ona göre psikologlar sadece anormal ya da duygusal olarak zarar görmüş bireyler üzerinde çalışma yaparlarsa, mutluluk, memnuniyet ve iç huzur gibi olumlu insan özelliklerini görmezlikten gelirler. Dolayısıyla Maslow kendi kişilik kuramını, toplumun göze çarpan örnekleriyle değerlendirmeye karar vermiştir (Schultz ve Schultz, 2008:243). Maslow'a göre, hiyerarşik olarak belirlenen temel duygusal gereksinimlerin hiyerarşisi bozulmadan sürekli olarak tatmin edilmesi, kişilik tiplerinin sınıflandırılması için faydalı bir araçtır. Ona göre, çoğu insanın benzer organizma ihtiyaçları olduğundan, her bir birey bu ihtiyaçların tatmin edilme derecesine göre diğer insanlarla kıyaslanabilir (Maslow,1954 :69). Dolayısıyla Maslow, tüm insanların ihtiyaçlarını hiyerarşik olarak belirlenen ve *fizyolojik, güvenlik, ait olma ve sevgi/saygınlık ve kendini gerçekleştirme* olarak adlandırılan beş aşamadan oluştuğunu savunmuştur (Maslow,1954; Cervone ve Pervin, 2013:206).

Her birey için en temel ihtiyaçlar, yemek, su, oksijen, vücut ısısını ayarlamak gibi fizyolojik ihtiyaçlardır. Tüm gereksinimler arasında en baskın olan gereksinimler, fizyolojik ihtiyaçlardır. Sürekli bir şekilde aç olan bir kişi, arkadaş edinmeyle ya da öz saygı kazanmasıyla değil, yemek yerse motive olur. Bu kişi yiyeceğin ötesini göremez ve bu gereksinimi devam ettiği süre tatminsizliği de devam eder. Dolayısıyla bu kişiyi güdüleyecek şey, yiyecek bir şeyler bulmak olacaktır (Feist ve Feist, 2008:281). Eğer fizyolojik ihtiyaçlar tamamen giderildiyse, ikinci sırada fiziksel güvenlik; istikrar, bağımlılık, savaştan terörizmden hastalıktan tehlikeden korunma, korkudan endişeden ve kaostan uzak kalma, bina düzen hukuk ihtiyacı gibi gereksinimleri içeren güvenlik ihtiyacı gelmektedir (Maslow, 1954:39). Güvenlik ihtiyacı, tamamen doyuma ulaşamamaları açısından diğer fizyolojik ihtiyaçlardan farklıdır. Yani insanlar kendilerini asla meteor düşmesinden, yangından, selden ya da tehlikeli olan diğer şeylerden tamamen güvende hissedemez (Feist ve Feist, 2008:281). Dolayısıyla bu durum insanların davranışlarına yansır. Birçok insan bilinmeyen durumlardan ziyade öngörülebilir olanı seçer. Kaostan ziyade düzeni tercih eder. Bu yüzden geleceği güvene almak için sigorta yaptırır ya da riskli bir maceradan ziyade güvenli bir işi tercih ederler

(Schultz ve Schultz, 2008:248). Fiziksel ya da güvenlik ihtiyacı tamamen ya da kısmen giderildiği takdirde, ait olma ve sevgi ihtiyacı güdüleyici olarak ön plana çıkar (Ewen, 2003:221). Bu ihtiyaç arkadaşlık kurmak; eş ve çocuk arzusu; bir aileye, bir kulübe, bir muhite ya da bir ulusa ait olma gibi gereksinimleri içerir (Feist ve Feist, 2008:281-282). Ait olma gereksinimini tatmin etmek günümüzün giderek artan hareketli toplumunda daha fazla zorlaşmaktadır. Çok az insan büyüdüğü ve ilkokul arkadaşlarının bulunduğu muhitlerde oturmaya devam etmektedir. İnsanlar günümüzde okullarını, işlerini, sosyal medya arkadaşlarını ve cemiyetlerini çok sık değiştirmektedir. Dolayısıyla çoğu insan ait olma ihtiyacını tatmin etmek için bir kulübe ya da internetteki bir sohbet odasına katılmakta, kendisini bir sınıfa kaydettirmekte ya da sosyal hizmet örgütleri için gönüllü olmaktadır (Schultz ve Schultz, 2008:249). Maslow'a göre toplumdaki tüm insanlar istikrarlı, sağlam temelli, genellikle kendilerini yüksek değerlendiren bir özsaygıya ihtiyaç duymaktadır. Bu ihtiyaçlar iki gruba ayrılır. Birincisi bireyin güç sahibi, başarılı, yeterli ve üstün olma ihtiyacını kapsarken, ikincisi başka insanların saygısını kazanma olarak tanımladığımız ün ve prestij sahibi olma ihtiyaçlarını kapsamaktadır (Maslow, 1954:45). Bu ihtiyacın tatmin edilmesi, bireyin kendi gücünden, değerinden ve yeterliliğinden emin hissetmesini sağlar ve böylelikle de hayatının her yönünde daha üretken ve daha yetenekli olmasını sağlar. Ancak bu gereksinim tatmin edilmez ise, kendisini değersiz, aciz ve hayal kırıklığına uğramış hisseder (Schultz ve Schultz, 2008:249). İhtiyaçlar hiyerarşisinin son basamağı olan kendini gerçekleştirme ihtiyacı, bireyin potansiyelini, yetenek ve becerilerini maksimum seviyede gerçekleştirmesini ve yaratıcı olmasını ifade etmektedir (Feist ve Feist, 2008:284). Diğer bütün ihtiyaçlarını tatmin etmesine rağmen, birey kendisini gerçekleştiremezse huzursuz, sinirli ve hoşnutsuz olacaktır (Schultz ve Schultz, 2008:249). Çünkü Maslow'a göre en sonunda rahat olabilmesi için bir müzisyenin müzik yapması, bir şairin şiir yazması ya da bir ressamın resim yapması gerekmektedir. Yani bir insan ne yapabiliyorsa onu mutlaka yapmalıdır (Maslow, 1954).

3.2 Carl Rogers'in İnsan Merkezli Kuramı

Carl Rogers belki de en etkili insancıl psikolog olarak kabul edilmektedir (Wong, 2005:245). En fazla hasta odaklı terapi kuramının kurucusu olarak bilinmesine rağmen, bir uygulamalı psikoterapist olarak Rogers, deneyimlerinden doğan bir insancıl kişilik kuramı geliştirmiştir. Öncelikli olarak bir kuramcı, sonra bir terapist olan Freud'un aksine Rogers, tamamen bir terapist sadece gönülsüz bir kuramcıdır. O, insanların davranış şekillerini keşfetmektense onlara yardımcı olaya daha fazla önem vermiştir (Feist ve Feist, 2008:309).

Rogers, insanların doğuştan gelen bir kendini gerçekleştirme, koruma ve yükseltme eğilimi tarafından güdülendiğine inanmaktadır. Bu kendini gerçekleştirmeye yönelik dürtü, tüm fizyolojik ve psikolojik ihtiyaçları kapsayan daha geniş bir gerçekleştirme eğiliminin bir parçasıdır. Örneğin birey temel gereksinimlere (yiyecek, su ve güvenlik gibi) ihtiyaç duyuluyorsa, gerçekleştirme eğilimi organizmanın sürdürülmesine hizmet edecek, besin temin edecek ve hayatta kalmayı sağlayacaktır (Schultz ve Schultz, 2008:269). Rogers'a göre bu eğilim doğuştan gelmekte ve öğrenme yoluyla desteklenmekte ya da engellenmektedir (Sav, 2007:39). Gerçekleştirme eğilimi tarafından yönlendirilen, büyüyen bir bebek deneyimsel alanlarını genişletmekte ve kendisini ayrı ve farklı bir varlık olarak algılamayı öğrenmektedir. Bu "ben" kavramı tamamen bilinçli ve öznel deneyimlerin kaynağını yansıtmaktadır (Ewen, 2003:201). Rogers'a göre bireyin benlik bilinci, kendisiyle ilgili düşüncelerini, algılarını kanaatlerini içerir (Karabacak, 2010:63). Benlik bilinci, bireyin ne olduğuna yönelik görüşlerinin dışında ne olmak istediği ya da ne olması gerektiğine yönelik düşüncelerini de içermektedir (Sav, 2007:39). Bireyin ne olmak istediğine ilişkin görüşleri "ideal benliği" oluşturur. Çoğu insan "ideal ben" olma arzusunda ve belki de birçoğu ona benzemek için numara yapmaktadır. "Gerçek benlik" ise farklıdır. Gerçek benlik, gerçekleştirme eğilimini de içeren bireyin doğru ya da gerçek yeteneklerini kapsamaktadır. Bu iki benlik arasında çatışma çıkması uyumsuzluk olarak adlandırılır. Şayet bir birey uyumsuz ise, yani gerçek benliği ile deneyimleri arasında çatışma varsa bir savunma mekanizması geliştirir ve deneyimi inkar eder (Ben mi? Sinirli mi? Asla! Bu bir yalan! gibi). Böylelikle de gerçek benliği bastırılmış olur (Cloning, 2003:422).

4. AYIRICI ÖZELLİK KURAMLARI

Psikodinamik kuramcılar, kuramlarını geliştirirken daha ziyade yoruma dayalı ve kişisel bakış açısıyla ölçülebilen örnek olaylara dayanmaktadır. İnsancıl/varoluşsal kuramcılar, ölçüm ilkelerine daha fazla önem vermesine rağmen, kendini gerçekleştirme güdüsü gibi merkezi teorik yapıları ölçüm ilkeleri prensibine uymamaktadır (Cervone ve Pervin, 2013:231). Psikodinamik ve insancıl/varoluşsal kuramlarının aksine ayırıcı özellik kuramı, klinik gözlemlerden ziyade, görgül araştırmalara dayanmaktadır (Ewen, 2003:257).

Ayırıcı özellik yaklaşımı, insanları tanımlamak ya da davranışlarını tahmin edebilmek için ayırıcı özellikleri belirler ve bunları birbirine zıt sıfatlar (atılğan-çekingen, gergin-rahat, güvenli-şüpheli gibi) olarak ifade eder (Aydın,2008:23). Özellik yaklaşımında, kategorik olmaktan çok süreklilik gösteren sayısal bir

sınıflama yer almaktadır (Karabulut, 2007:12). Bu yaklaşım, insanların nasıl tanımlanacağı ya da kişiliğin temel unsurlarının neler olduğu gibi kişilik ile ilgili en temel sorular üzerine odaklanmıştır (Cloninger, 2003:183). Ayırıcı özellik yaklaşımı kapsamında geliştirilen üç, beş, yedi, sekiz, dokuz ve 16 faktörlü kişilik modelleri, günümüzde akademik çevrelerde ve iş dünyasında yaygın olarak kullanılmaktadır (Karabulut, 2007:12). Bu bölümde ayırıcı özellik kuramının öncüleri ve yaklaşımları açıklanmıştır.

4.1 Gordon Allport'un Bireysel Psikoloji Kuramı

Gordon Allport, bireylerin benzersiz olduğunu diğer tüm kişilik kuramcılarında fazla vurgulamıştır (Feist ve Feist, 2008:375). Allport, Freud'un psikanalitik kuramını birkaç noktada reddetmektedir. Öncelikli olarak Allport, bilinçaltının normal yetişkin bireylerin kişilikleri üzerinde egemen olmadığını savunmaktadır. Ona göre, bilinçaltı sadece nevrotik ya da rahatsız kişiler için önemlidir. Duygusal olarak sağlıklı olan bireyler gerçekçi ve bilinçli bir şekilde çalışırlar ve kendilerini güdüleyen birçok gücün farkında olarak onları kontrol ederler. İkinci olarak insanlar çocukluklarında yaşadıkları çatışmaların ya da geçmiş deneyimlerinin tutsağı değildir. İnsanlar şimdiki ve gelecekteki görüşleri tarafından daha fazla yönlendirilirler. Üçüncü olarak Allport, anormal kişiliklerden veri toplamaya karşı çıkmaktadır. Ona göre kişilik çalışmaları için tek doğru yöntem verilerin duygusal olarak sağlıklı yetişkinlerden toplamaktır. Diğer nüfus (nevrotikler, çocuklar ya da hayvanlar) normal yetişkinlerle kıyaslanmamalıdır. Son olarak, Allport'un kuramının diğer bir ayırt edici yönü, onun kişiliği genel ya da evrensel olmadığını, her birey için özel ve kendine özgü olduğunu savunmasıdır (Schultz ve Schultz, 2008:193-194). Bu görüşler çerçevesinde *Bireysel Psikoloji Kuramını* geliştiren Allport, kişiliğin birbirinden farklı elliden fazla tanımını yapmış (Sav, 2007:9) ve Webster'in kısaltılmamış Yeni Uluslararası İngilizce Sözlüğüne kişiliği tanımlayan 17.953 sıfat kazandırmıştır (Allport ve Odbert, 1936:vi). Allport kişiliği, *bireyin içinde yer alan ve çevresine benzersiz bir şekilde uyum sağlamasına neden olan psikofiziksel sistemlerin dinamik bir organizasyonu* olarak tanımlamıştır (Robbins ve Judge, 2013:133). Bu tanımda dinamik bir organizasyon kişiliğin sürekli değiştiğini ve organize bir şekilde (rastgele değil) büyüdüğünü ifade eder. Psikofiziksel sistemler ise kişiliği zihnin ve vücudun birlikte bir bütünlük içerisinde oluştuğunu ifade etmektedir. Yani kişilik ne tamamen zihinsel ne de tamamen biyolojiktir. Allport bu tanım ile kişiliğin tüm yönlerinin, belirli davranışları ve düşünceleri harekete geçiren ya da yöneten bir kavram olduğunu ve her bireyin benzersiz olduğunu ifade etmiştir (Schultz ve Schultz, 2008:196).

Allport bireysel özellikleri genel özelliklerden ayırmıştır. Ona göre bireysel özellikler sadece bir kişiye özgü özellikleri ifade ederken genel özellikler, birçok insanda görülen özellikleri ifade etmektedir (Cloninger, 2003:199). Allport daha sonra bu sınıflandırmayı geliştirerek özellikleri *ana özellikler*, *merkezi özellikler* ve *ikinci derecede özellikler* olmak üzere üçe ayırmıştır. Ana özellikler bireyin hayatında çok yaygın ve göze çarpan bir eğilimi (Makyavelci kişilikten bahsederken, Nikolo Makyavelli'nin adından türeyen bir özelliğin ima edilmesi gibi) ifade etmektedir. Genel olarak insanlar birkaç tane ana özelliğe sahiptirler. Merkezi özellikler (dürüstlük, nazıklık, kendine güven gibi) ana özelliklere nazaran, daha sınırlanmış bir aralığı kapsayan eğilimleri ifade etmektedir. İkinci derecede özellikler ise en az göze çarpan, genellenmeyen ve geçici özellikleri ifade etmektedir (Cervone ve Pervin, 2013:238).

4.2 Cattell, Eysenck, McCrae ve Costa'nın Özellik ve Faktör Kuramları

Cattell'e göre kişiliğin temel bileşenlerini tanımlamanın tek yöntemi, istatistiksel bir teknik olan faktör analizi yapmaktır (Ewen, 2003:282). Faktör analiz ile kişiliğin benzer ya da ilişkili yönlerini ölçmüş ve bu faktörlere kişiliğin zihinsel unsurları olarak tanımladığı kişisel özellikler olarak adlandırmıştır (Schultz ve Schultz, 2008:213). Cattell, kişilik özelliklerinin çeşitlilikleri arasında iki kavramsal ayırım geliştirmiştir. Birinci ayırım *yüzeysel özellikler* olarak adlandırılmakta ve davranışsal eğilimleri ifade etmektedir. Çok sayıdaki kişilik özellikleri arasındaki iç ilişkinin (intercorrelations) sınanması sonucunda Cattell, birbiriyle güçlü bir ilişki içerisinde olan kabaca 40 kişilik özelliği terimi tanımlamıştır. Davranışları sadece yüzeysel özellikle tanımlamanın mümkün olmadığını düşünen Cattell, ikinci ayırım olarak *kaynak özellikleri* açıklamıştır. Ona göre kaynak özellikler yüzeysel özellikler arasındaki gözlenen iç ilişkinin altında yatan nedeni yani, kaynağın yer aldığı içsel psikolojik yapıyı ifade etmektedir (Cloninger, 2003:228; Cervone ve Pervin, 2013:243). Bu sınıflandırmanın dışında ortak kişilik özellikleri ve benzersiz kişilik özellikleri arasındaki ayırımı da yapmıştır. Ona göre ortak kişilik özelliği herkesin belirli bir derece sahip olduğu zekâ, dışadönüklük ve toplu halde yaşamayı sevmek gibi özelliklerdir. Cattell'e göre evrensel olan ortak özellikler, bazı insanlarda daha az, bazılarında daha fazla görülse de herkeste bu özellikler bulunmaktadır. Herkeste ortak özellikler bulunmasına rağmen insanları birbirinden farklı kılan benzersiz kişilik özellikleri de mevcuttur. Benzersiz özellikler özellikle bireylerin ilgi ve davranışlarında görülmektedir. Örneğin bir kişinin soyağacına yönelik bitmez tükenmez bir ilgisi varken, başka bir kişinin sivil savaşa ya da beysbola veya Çin dövüş sanatlarına ilgisi olabilir (Schultz ve Schultz, 2008:215).

Bu açıklamalar çerçevesinde Cattell, binlerce anket maddesini çok sayıdaki insana uygulamış ve yapmış olduğu istatistiksel faktör analizi sonucu 16 faktörlü kişilik özelliği (*ağzı sıkı, içi dışı bir, daha az zeki, daha fazla zeki, dengeli güçlü ego sahibi, duygusal nevroitik, alçakgönüllü, kendine çok güvenen, ağırbaşlı, gamsız tasasız, çıkarıcı, vicdanlı, sert, mülayim, güvenilir, güvenilmez, pratik, hayalperest sakin, kaygılı, tutucu, deneyime açık, gruba bağlı, kendi kendine yeten, disiplinsiz, kontrollü, rahat, gergin*) tanımlamıştır (Cervone ve Pervin, 2013:245).

Kişiliği özelliklerin meydana getirdiği ve faktör analizi yönteminin kullanılması gerektiği konusunda Cattell ile aynı fikirde olmasına rağmen Eysenck, Cattell'in araştırmasını ve faktör analizini teknikteki potansiyel öznellik ve tekrarlanmasındaki zorluklardan dolayı eleştirmiştir (Schultz ve Schultz, 2008:225). Eysenck, Cattell'den farklı olarak faktör analizi metodunun ikinci uygulamasını geliştirerek birbirinden bağımsız basit bir dizi faktör tanımlamıştır (Cervone ve Pervin, 2013:245). Bu faktörlere süper özellik olarak betimleyen Eysenck, bunları dışa dönüklük-içe dönüklük, nevroitiklik-dengellik ve psikotiklik olarak adlandırmıştır (Ewen, 2003:300). Dışadönük bireyler dış dünyaya yönelen kişilerdir. Bu bireyler diğer insanlarla ortaklıklar kurmayı tercih ederler ve girişken, düşünmeden hareket eden, maceraperest, kendine çok güvenen ve baskın kişilerdir. İçedönük bireyler ise bu özelliklerin tam tersini taşırlar. Nevrotikler kaygılı, depresif, gergin, mantıksız ve huysuz kişilerdir. Bu bireylerde suçluluk duygusu eğilimi vardır ve öz saygıları düşüktür. Eysenck' e göre nevroitiklik öğrenilen ya da tecrübeyle oluşan bir özellik değil, genellikle kalıtsal olarak görülen bir özelliktir. Psikotiklik seviyesi yüksek olan bireyler agresif, anti sosyal, sert, soğuk ve ben merkezli kişilerdir. Başkalarının ihtiyaçlarına karşı genellikle merhametsiz, düşmanca ve duyarsız davranıma eğilimindedirler. Ayrıca, bu bireylerin alkol ve uyuşturucu problemlerinin olduğu ve psikotik seviyesi düşük olan kişilere karşı kötü davrandıkları tespit edilmiştir (Schultz ve Schultz, 2008:226-227; Feist ve Feist, 2008:411-415).

Cattell ve Eysenck tarafından kullanılan faktör analizi yöntemi, bir çok kişilik araştırmacısı için faydalı bir araç olmuştur (Cloninger, 2003:240). Ancak bazı araştırmacılar, Eysenck'in modelinde çok az boyutun; Cattell'in modelinde ise çok fazla faktörünün olduğunu iddia ederek bu iki kuramdan tatmin olmadıklarını açıklamışlar ve daha modern çalışmalarda kişiliğin beş faktörden oluşacağını iddia etmişlerdir (Schultz ve Schultz, 2008:228). Bu kapsamda, yirmi beş yıllık bir çalışma sonucunda McCrae ve Costa tarafından geliştirilen *Büyük Beşli Kişilik Modeli* (Feist ve Feist, 2008:424), alan yazınında kişilik ile ilgili çalışmalarda kullanılan en yaygın ve en geniş ölçüde kullanılan model olarak kabul edilmiştir

(McCann, 2011:549; Lutzman ve Masuda, 2013:130; Lilford, vd. 2014:147).

Bütün kişilik özelliklerini bünyesinde toplayan ve kişilik özelliklerini geniş kapsamlı olarak açıklayan Büyük Beşli Kişilik Modeli (Merdan, 2013:142; Zhou, 2015:385), kişilik özelliklerini *dışa dönüklük, uyumluluk, sorumluluk, nevroitiklik ve gelişime açıklık* olmak üzere beş faktörde açıklamıştır (Costa ve McCrae, 1992:345).

Dışadönüklük: Bu kişilik boyutu, coşku ve heyecandan hoşlanmayı içeren, aktif olma, sosyalliği seven, çekici, konuşkan ve enerjik olmak gibi kişilik özelliklerini saran geniş bir boyuttur. Yüksek seviyede dışadönük olan bireyler genellikle sıcak kanlı, sosyal, kendisine çok güvenen ve enerjik, sempatik, neşeli, konuşkan, arkadaş canlısı, sosyal etkileşimin mümkün ve yaygın olduğu çevreleri tercih ederler (Karkouliau, vd. 2009:74; Eswaran, vd. 2011:168; Kermani, 2011:3; Doğan, vd. 2014:2; Chew ve Dillon, 2014:1178; Baay vd. 2014:740; Kvasova, 2015:112; Li ve Armstrong, 2015:423; Hassan vd. 2015:2; Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60).

Uyumluluk: Bu kişilik boyutu bireyin başkalarıyla nasıl ilişki kurduklarını ve başkalarının fikirlerine ve duygularına nasıl saygılı oldukları ile ilgilidir (Karkouliau, vd. 2009:74; Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60). Uyumluluk seviyesi yüksek olan bireyler genellikle kibar, hoşgörülü, affedici, merhametli, yardımsever, işbirliğine yatkın, çatışmadan kaçınan, dostane, yararlı, dürüst, terbiyeli, güvenilir, samimi, esnek, mütevazı ve düşüncelidir bireylerdir (Karkouliau, vd. 2009:74-75; Kermani, 2011:3; Eswaran, vd. 2011:168; Klimstra, vd. 2012:346; Chew ve Dillon, 2014:1178; Doğan, vd. 2014:2; Kvasova, 2015:112; Hassan vd. 2015:2; Li ve Armstrong, 2015:423). Bu bireyler, sempatik, sıcak, güvenilebilir, başkalarının iyiliğini düşünen ve popüler kişilerdir. (Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60).

Sorumluluk: Güvenilirliğin bir belirleyicisi olarak kabul edilen bu kişilik boyutu (Karkouliau, vd. 2009:74), azimli, düzenli, planlı, hedef odaklı, sorumluluk sahibi, güvenilir, kusursuz ve çalışkan, öz-kontrollü olma gibi kişilik özelliklerini kapsayan geniş bir boyuttur. (Eswaran, vd. 2011:168; Doğan, vd. 2014:2; Courbalay, vd. 2015:94; Giluk ve Postlethwaite, 2015:60; Hassan vd. 2015:2). Bu boyut süreklilik, örgütlenme ve motivasyon gibi amaca yönelik davranışlar göstermeye eğilimli olmayı ifade eder (Chew ve Dillon, 2014:1178). Sorumluluk kişilik özelliği baskın olan bireyler; sıkı çalışan (Eswaran, vd. 2011:168) dikkatli, kusursuz, sorumluluk sahibi, düzenli, öz disiplinli, titiz, amaç odaklı, hızlı ve verimli çalışan, güvenilir, riskten kaçınan ve uzun dönemli ilişkiler kurma eğiliminde olan, sosyal kurallara uyma eğilimli bireyler olarak tanımlanmaktadır.

(Karkoulıan, vd. 2009:74; Kermanı, 2011:3; Courbalay, vd. 2015:94; Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60; Kvasova, 2015:112; Li ve Armstrong, 2015:423). Sorumlu kişiler genellikle başarıyı arzularlar ve bunun için daha iyi seçeneklerin bulunduğu bir çevreyi tercih ederler (Kermanı, 2011:3; Klimstra, vd. 2012:346).

Nevrotiklik: Bu kişilik boyutu genellikle, endişeli, kaygılı, olumsuz duyguları yaşamaya eğilimli ve depresif olmak ile tanımlanır (Chew ve Dillon, 2014:1178). Nevrotik bireyler diğer insanlara nazaran kaygı düzeyi, suçluluk hissi ve kendine acıma duygusu daha yüksek, daha fazla stres ve duygusal çöküntü yaşayan, endişeli, depresif, üzüntülü, asabi, gergin, alıngan, düşünmeden hareket eden, kötümser, dürtülerini daha az kontrol edebilen kişilerdir (Karkoulıan, vd. 2009:75; Eswaran, vd. 2011:168; Klimstra, vd. 2012:346; Doğan, vd. 2014:2; Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60; Hassan vd. 2015:2; Kvasova, 2015:112; Li ve Armstrong, 2015:423). Çoğu insanı etkilemeyen durumlara duygusal tepkiler veren nevrotik kişilerin (Kvasova, 2015:112) stresle mücadele seviyesi çok düşüktür. Bu bireyler, sıradan durumları tehditkâr olarak değerlendirirler ve küçük hayal kırıklarını kahredici bir olaymış gibi hissederler (Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60). Nevrotikliđin tersi duygusal denge olarak adlandırılmaktadır. Duygusal denge seviyesi yüksek olan bireyler, nevrotik bireylerin tersine genellikle daha az endişeli, neşeli, stres ve olumsuz durumlardan daha az etkilenen, soğuk-kanlı, daha sakin ve kendine güvenli kişilerdir (Karkoulıan, vd. 2009:74-75; Baay vd. 2014:740)

Gelişime açıklık: Farklı ve geniş bir yelpazedeki yeni deneyimlere açık olmayı ifade etmekte (Chew ve Dillon, 2014:1178) ve meraklılık, hayal etme, yaratıcılık özelliklerini kapsamaktadır (Hassan vd. 2015:2). Gelişime açıklık seviyesi yüksek olan bireyler diğer insanlara nazaran; yaratıcı, meraklı, esnek, risk alan, sanatçı ruhlu, maceracı, sıra dışı fikirlere sahip olan, cesur, yenilikçi, hassas, hayal gücü yüksek, orijinal, yeni fikirlere özlem duyan ve yeniliği keşfetmeden zevk alan kişilerdir (Karkoulıan, vd. 2009:74; Kermanı, 2011:3; Eswaran, vd. 2011:168; Klimstra, vd. 2012:346; Doğan, vd. 2014:2; Baay vd. 2014:740; Hassan vd. 2015:2; Kvasova, 2015:112; Li ve Armstrong, 2015:423; Giluk ve Postlethwaite, 2015: 60). Bu kişiler genellikle, değişimin devam ettiği ve yenilikçiliğin sürdüğu çevrelerde çalışmayı tercih ederler ve yeni fikirleri çok iyi kavrarlar (Eswaran, vd. 2011:168).

5. SONUÇ

Bir bireyin şimdiye kadar başardığı her şey, gelecekte beklentileri hatta genel sağlığı bile kendi kişiliğinden ve/veya etkileşim halinde olduğu bireylerin kişiliklerinden etkilenmektedir (Schultz ve Schultz, 2012:1). Dolayısıyla herkes kişilik hakkında bir şeyler bilmek ister. Arkadaşlarının, kendisinin ya da

diğer insanların gerçekten neye benzediği, insanların kişiliklerini değiştirme yeteneklerinin olup olmadığı sürekli merak konusu olmuştur (Cervone ve Pervin, 2013:4). Bu merak, yüzyıllardır filozofların, teologların ve diğer düşünürlerin, insan doğası ve hatta insanların temel bir yapıya sahip olup olmadığı hakkında kafa yormalarına neden olmuştur (Feist ve Feist, 2005:3). Yukarıda açıklanan kuramların kısa bir özeti yapılacak olursa, kişilik ile yapılan ilk çalışmaların, Hipokrat'ın dört mizaç hakkındaki fikirlerine kadar uzandığı söylenmesine rağmen kişilik ile ilgili hikâye Sör Francis Galton tarafından 1884 yılında The Fortnightly Review dergisinde “Kişiliğin ölçülmesi” başlıklı makalesi ile başladığı, konuya ilişkin yapılan sistematik görgül çalışmaların ise Galton'dan yıllar sonra (Nettle,2007:15-19) Sigmund Freud tarafından geliştirilen psikanalitik kuramının olduğu ifade edilebilir (Schultz ve Schultz, 2008:45). Freud psikoanalitik kuramı ile davranışın nedeninin psikolojik kaynaklandığını iddia ederken (Cloninger, 2003:63), Freud'dan sonra ortaya atılan birçok kişilik kuramı bu çalışmadan türemiş (Schultz ve Schultz, 2012:41) ve kişi/örgüt açısından kişilik özelliklerinin önemi vurgulanmıştır (Asendorpf ve Denissen, 2006:486). Hatta yapılan çalışmalarda (Murray, 1938, Akt.: Schultz ve Schultz, 2004:200; Jung, 1926, Akt.: Lohmeyer, 2000:6) kişilik özelliklerinin insan davranışlarındaki çeşitliliği açıkladığı belirtilmiştir (Lohmeyer, 2000:6). Dolayısıyla personel seçiminden (Rodrigues ve Rebelo, 2013:21) işgören performansının öngörüsüne (Tett ve Burnett, 2003:500) kadar yönetim yazının birçok alanında önemli bir olgu olan kişilik özelliklerinin, kültürel özellikleri de dikkate alarak incelenmesinin alan yazınındaki boşlukları doldurmada oldukça faydalı olacağı değerlendirilmektedir.

KAYNAKÇA

- Allport, G.W., & Odbert, H.S. (1936). Trait-names: A psycho-lexical study. *Psychological monographs*, 47(1), i.
- Asendorpf, J.B., & Denissen, J.J. (2006). Predictive validity of personality types versus personality dimensions from early childhood to adulthood: Implications for the distinction between core and surface traits. *Merrill-Palmer Quarterly* (1982-), 486-513.
- Aydın, H. (2008). *Ergenlerin kişilik özelliklerinin stresle başa çıkma ve bazı özlük niteliklerine göre karşılaştırmalı olarak incelenmesi*. Selçuk Üniversitesi Sosyal Bilimleri Enstitüsü, Yayınlanmamış Doktora Tezi, Konya.
- Baay, P. E., Van Aken, M. A., De Ridder, D. T., & Van der Lippe, T. (2014). Understanding the role of social capital in adolescents' Big Five personality effects on school-to-work transitions. *Journal of Adolescence*, 37(5), 739-748.
- Cervone D. & Pervin L.A. (2013) *Personality Theory and Research*, (Twelfth Edition) John Wiley & Sons: USA
- Ceylan, M. (2005). *Stresle başa çıkmada bilişsel stratejilerin kullanılmasında cinsiyet ve kişilik değişkeninin etkisi*. (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi) Ege Üniversitesi: İzmir.

- Chew, K.H.P., & Dillon, D.B. (2014). Statistics anxiety and the Big Five personality factors. *Procedia-Social and Behavioral Sciences*, 112, 1177-1186.
- Cloninger, C.C. (2003) *Theories of Personality Understanding Persons (Fourth Edition)* Pearson Prentice Hall.
- Costa Jr, P. T., & McCrae, R. R. (1992). The five-factor model of personality and its relevance to personality disorders. *Journal of Personality Disorders*, 6(4), 343-359.
- Courbalay, A., Deroche, T., Prigent, E., Chalabaev, A., & Amorim, M. A. (2015). Big five personality traits contribute to prosocial responses to others' pain. *Personality and Individual Differences*, 78, 94-99.
- Doğan, T., Kürüm, A., & Kazak, M. (2017). Kişilik Özelliklerinin Erteleme Davranışını Yordayıcılığı. *Başkent University Journal of Education*, 1(1), 1-8.
- Eswaran, S., Islam, M. A., & Yusuf, D. H. M. (2011). A study of the relationship between the big five personality dimensions and job involvement in a foreign based financial institution in Penang. *International Business Research*, 4(4), 164.
- Ewen, R. B. (2014). *An introduction to theories of personality. (Sixth Edition)* Lawrence Erlbaum Associates: London.
- Feist J. & Feist G.J. (2005) *Theories of Personality, (6th Ed.)* McGraw-Hill: USA
- Feist J. & Feist G.J. (2008) *Theories of Personality, (Seventh Edition)* McGraw-Hill: USA
- Geçtan, E. (2003). *Psikodinamik Psikiyatri ve Normal Dışı Davranışlar. (13. Basım)* Remzi Kitabevi: İstanbul.
- Giluk, T.L., & Postlethwaite, B.E. (2015). Big Five Personality and Academic Dishonesty: A Meta-Analytic Review. *Personality and individual differences*, 72, 59-67.
- Güneş, G., & Gökçek, T. (2012). Pedagojik formasyon öğrencilerinin öğrenme stilleri. *Eğitim ve Öğretim Araştırmaları Dergisi*, 1(4), 28-40.
- Gürses, İ., & Kılavuz, M. A. (2011). Erikson'un psiko-sosyal gelişim dönemleri teorisi açısından kuşaklararası din eğitimi ve iletişiminin önemi. *Uludağ Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, 20(2), 153-166.
- Hassan, M. M., Bashir, S., & Mussel, P. (2015). Personality, learning, and the mediating role of epistemic curiosity: A case of continuing education in medical physicians. *Learning and Individual Differences*, 42, 83-89.
- Karabacak, G.(2010) *İşgören Kişilik Özelliklerinin İş Stresi Üzerine Etkisi*, Dokuz Eylül Üniversitesi, Sosyal Bilimler Enstitüsü, İzmir. (Yayımlanmamış Yüksek Lisans Tezi).
- Karkoulian, S., Messarra, L., & Sidani, M. (2009). Correlates of the bases of power and the big five personality traits: An empirical investigation. In Allied Academies International Conference. *Academy of Organizational Culture, Communications and Conflict. Proceedings* Jordan Whitney Enterprises, Inc. New Orleans,. 7-16.
- Kermani, Z. Z. (2011). The relationship between the "Big Five" personality traits and customer satisfaction: A case study of Melli Bank Kerman, Iran. *Journal of Business and Retail Management Research*, 6(1).
- Klimstra, T. A., Luyckx, K., Germeijs, V., Meeus, W. H., & Goossens, L. (2012). Personality traits and educational identity formation in late adolescents: Longitudinal associations and academic progress. *Journal of Youth and Adolescence*, 41, 346-361.
- Kvasova, O. (2015). The Big Five personality traits as antecedents of eco-friendly tourist behavior. *Personality And Individual Differences*, 83, 111-116.
- Latzman, R. D., & Masuda, A. (2013). Examining mindfulness and psychological inflexibility within the framework of Big Five personality. *Personality And Individual Differences*, 55(2), 129-134.

- Li, M., & Armstrong, S. J. (2015). The relationship between Kolb's experiential learning styles and Big Five personality traits in international managers. *Personality and Individual Differences*, 86, 422-426.
- Lilford, N., Vigar-Ellis, D., & Nel, D. (2014). Big Five personality traits and financial salesperson performance: An application of Chernoff faces. *Journal of Financial Services Marketing*, 19, 146-154.
- Lohrmeyer, R. L. (2000). *The relationships between personality types and leadership styles of Idaho certified professional-technical educators*. University of Idaho.
- Maslow, A.H. (1954), *Motivation and Personality*, Harper & Row, New York.
- McCann, S. J. H. (2011). Emotional health and the Big Five personality factors at the American state level. *Journal of Happiness Studies*, 12, 547-560.
- Merdan, E. (2013). Beş Faktör Kişilik Kuramı ile İş Değerleri İlişkisinin İncelenmesi: Bankacılık Sektöründe Bir Araştırma. *Gümüşhane Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü Elektronik Dergisi*, 4(7).140-159.
- Millon, T., & Lerner, M. J. (2003). *Handbook of psychology volume 5 Personality and social psychology*. John Wiley & Sons. New Jersey.
- Nettle, D. (2007). *Personality: What Makes You The Way You Are*. OUP Oxford. New York
- Nicodemus, K. M. (2012). Personality type and job satisfaction. Physicians' pathways to non-traditional careers and leadership opportunities, R.D. Urman and J.M. Ehrenfeld (eds.), *Physicians' Pathways to Non-Traditional 11 Careers and Leadership Opportunities*, DOI 10.1007/978-1-4614-0551-11-17.
- Oktuğ, Z. (2007). *Freud'un kişilik birimleri (id-ego-süperego) ile reklam iletisinin izleyici üstünde yarattığı etkiler arasındaki bağlantı: Magnum, Kalbim Benecol ve LÖSEV reklamları üzerine bir araştırma*, İstanbul Kültür Üniversitesi/Sosyal Bilimler Enstitüsü/ Dinler Tarihi Anabilim Dalı (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Özgün, M. S. (2007). *Okul psikolojik danışmanlarının kişilik özellikleri ile mesleki yetkinlik beklentileri arasındaki ilişkinin incelenmesi*. Çukurova Üniversitesi, Adana.
- Pehlivan, Z., & Ada, E.N.D. (2011). Kişilik Gelişimi İçin Beden Eğitimi Ders Uygulamaları. *Van Yüzüncü Yıl Üniversitesi Eğitim Fakültesi Dergisi*, 8 (Özel), 83-95.
- Robbins, S., Judge, T. A., (2013). *Organizational Behavior*. (15th ed.) Pearson Education Inc: New Jersey.
- Rodrigues, N., & Rebelo, T. (2013). Incremental validity of proactive personality over the Big Five for predicting job performance of software engineers in an innovative context. *Revista de Psicología del Trabajo de las Organizaciones*, 29(1), 21-27.
- SAV, İ. (2007). *Psikolojik danışman rehber öğretmenlerin kişilik özellikleri ile stresle başa çıkma stratejileri arasındaki ilişkinin incelenmesi* DEÜ Eğitim Bilimleri Enstitüsü (Yayınlanmamış Doktora Tezi).
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2004). *Theories of personality*. (8 th Ed.) Wadsworth: USA
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2008). *Theories of personality*. (9 th Ed.) Wadsworth, Cengage Learning: USA
- Schultz, D. P., & Schultz, S. E. (2012). *Theories of personality*. (10 th Ed.) Wadsworth, Cengage Learning: USA
- Selvi, C. (2011). *Astrolojik kişilik ve örgütsel bağlılık arasındaki ilişki.*, Karamanoğlu Mehmetbey Üniversitesi (Yayınlanmamış Yüksek Lisans Tezi), Karaman.
- Taylor, E. (2009). *The mystery of personality: A history of psychodynamic theories* (p. 30). New York, NY: Springer.

- Tett, R. P., & Burnett, D. D. (2003). A personality trait-based interactionist model of job performance. *Journal of Applied Psychology*, 88(3), 500-517.
- Topçu, M. K. (2015). *Çalışanların kişilik özelliklerinin örgütsel özdeşleşme ve işten ayrılma niyeti üzerine etkisinde psikolojik sözleşme algısının rolü*. Kara Harp Okulu Savunma Bilimleri Enstitüsü. Ankara
- Wong, P. T. P. (2005). Existential and humanistic theories. In J. C. Thomas, & D. L. Segal (Eds.), *Comprehensive Handbook of Personality and Psychopathology* (pp. 192-211). Hoboken, NJ: John Wiley & Sons, Inc.
- Yalçın, İ., Şeker, M., & Bayram, A. (2014). Yöneticilerin Kişilik Özellikleri ve Duygusal Zekâları ile Yönetim Bilişim Sistemleri Kullanımları Arasındaki Etkileşimin Tespitine Yönelik Bir Araştırma. *Uluslararası İktisadi ve İdari İncelemeler Dergisi*, (13), 75-92.
- Zhou, M. (2015). Moderating effect of self-determination in the relationship between Big Five personality and academic performance. *Personality and Individual Differences*, 86, 385-389.